ALEX. LAPEDATU

IN CHESTIUNEA DISGRAŢIERII LUI M. KOGĂLNICEANU DE CĂTRĂ CUZA-VODĂ

BUCUREŞTI
EDITURA FUNDAŢIEI CULTURALE MIHAIL KOGĂLNICEANU
1943

IN CHESTIUNEA DISGRAȚIERII LUI M. KOGĂLNICEANU DE CĂTRĂ CUZA-VODĂ

de ALEX. LAPEDATU

Intr'o comunicare, făcută, acum doi ani, la Academia Română [1], arătam că, deși chemat de Cuza-Vodă, în Octomvrie 1863, să ia Guvernul, spre a realiza cea mai importantă reformă a epocii, reforma rurală, pe care, cum spunea Domnul însuşi, singur el, M. Kogălniceanu, era în stare a o înfăptui, — totuşi, dela începutul până la sfârşitul guvernării sale, a întâmpinat necontenite piedici şi greutăţi în calea misiunii ce i se încredinţase. Iar aceasta tocmai din partea celor mai apropiaţi şi intimi prieteni şi colaboratori ai lui Alexandru Ioan I, a curtizanilor de care se înconjurase şi sub influența cărora se lucra, din nefericire, la Curtea domnească.

Intr'adevăr, duşman hotărît și deschis al lor, ca unul ce era convins că vor aduce nenorocirea domniei lui Cuza-Vodă, M. Kogălniceanu trebui să poarte o luptă pe două fronturi : pe deoparte cu adversarii firești şi declarați ai Domnului, conservatorii latifundiari și liberalii revoluționari, care se coalizaseră împotrivă-i, cei dintâi spre a-şi apăra proprietăţile ameninţate cu exproprierea, cei din urmă spre a menține libertățile amenințate cu suprimarea, prin tendințele dictatoriale, despotice, ale lui Cuza-Vodă ; pe de altă parte cu intimii, curtizanii acestuia, care voiau să silească pe noul Preşedinte al Consiliului la altă politică — de provocare și aventură — decât acea prin care el socotea că se poate ajunge, mai bine și mai repede, la scop și să facă, în acelaş timp, din Guvernul său un Guvern personal, la dispoziţiunea lor, pentru interesele ce urmăreau.

1. *Omul de la 2 Mai — Invinsul de la 11 Februarie*, în Analele Academiei Române, Mem. Sec. Ist., ser. III, t. XXV, mem. 5.

Dar cu cât M. Kogălniceanu resista la injoncțiunile curtizanilor, cu atât acțiunea lor împotriva lui creștea și se înteția. Aceasta chiar și după ce, prin lovitura de Stat dela 2 Mai 1864, de pe urma căriea se realizară marile reforme sociale și politice, care fac gloria domniei lui Alexandru Ioan I și când — pentru punerea lor în vigoare — ar fi fost mai necesară ca oricând o solidaritate și armonie deplină, nu numai între membrii Guvernului, dar și între aceștia și intimii Domnului. Lucrurile se petrecură însă dimpotrivă. Căci tocmai acum, în lipsa lor de prevedere și chibzuință, socotind că Maurul și-a făcut datoria și că deci poate să plece, cum spunea, cândva, în urmă, M. Kogălniceanu, curtisanii reluară, cu mai mare pasiune acțiunea împotriva Președintelui de Consiliu, cu armele obișnuite lor în toate vremurile și în tot locul: intriga și calomnia, în fața cărora, ca totdeauna, oamenii onești și leali rămân, cele mai adesea, desarmați.

Pentru a-l lipsi de încrederea și sprijinul Domnului, ei nu cruțară deci nici un mijloc și nici o cale. Profitând de călătoria de inspecțiune pe care Primul Ministru o întreprinse, în calitatea sa de Ministru de Interne, imediat după promulgarea reformei rurale (14 August 1864), în Oltenia, unde el fu primit cu mare însuflețire de populațiune, în deosebi la Craiova, oraș, care, mai 'nainte, se arătase destul de ostil lui Cuza-Vodă și politicei sale,—curtisanii, prin insinuațiuni perfide și calomnii odioase, isbutiră a convinge pe Domnitor că, din ambițiune și orgoliu personal, Președintele său de Consiliu s'ar fi dedat la manifestațiuni dăunătoare autorității, prestigiului și popularității saie [1]. Prin aceasta ei excitară gelozia și pornirea lui Alexandru Ioan I împotriva Primului său Sfetnic, în așa măsură că, impulsiv și nestăpânit cum era uneori, proferă la adresa acestuia, în plin Consiliu de Miniștri, imputări așa de aspre și cuvinte așa de ofensatoare, că M. Kogălniceanu nu putu răspunde decât prin demisiunea sa.

* * *

Redactat sub impresia gravului și umilitorului incident, textul scrisorii prin care înaintă această demisiune,

---

1. A. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza-Vodă,* Iași 1093, v. II, pp. 1—6.

text ce ni s'a păstrat, reflectează toată înălţimea de caracter şi nobleţa de suflet a lui M. Kogălniceanu. In termenii cei ma respectoşi dar demni, el scria Domnului acele memorabile şi poate unice cuvinte în analele raporturilor dintre Suverani şi sfetnicii lor, că „unui Domn îi este permis tot, afară de insultă, pentru simpla raţiune că insultatul nu-i poate răspunde" [1]. Totuşi, la sfatul prietinilor apropiaţi, el nu trimise Domnului scrisoarea de demisiune, al cărui conţinut nu-l cunoaştea de altfel de cât unul singur din aceşti prieteni — mult apreciatul său Ministru de Finanţe, Ludovic Steege. Cum însă disgraţierea pornise dela călătoria în Oltenia şi de la o acuzare de abuz pe care Ministrul de Justiţie, Nic. Kretzulescu, o adusese Preşedintelui de Consiliu, în legătură cu modul ridicării şi distribuirii fondului pentru incendiaţi al Ministerului de Interne, el ţinu să lămurească lui Cuza-Vodă ambele chestiuni, prin mijlocirea vechiului şi bunului său amic Nic. Rosetti-Bălănescu.

In acest scop adresă acestuia, la 4 Septemvrie, o prea frumoasă şi deplină lămuritoare scrisoare [2], în care, cu privire la chestiunea dintâiu, a vizitei din Oltenia, el spunea că, reprezentant al unui Domn care a dat libertate poporului, era peste putinţă să nu aibă o bună primire din partea acestui popor dar că a fost cel dintâiu care să respingă ovaţiunile de care se vorbeşte, dând ordin telegrafic, la plecare, Prefecţilor, să nu i se facă nici măcar primirea oficială de rigoare în asemenea ocazii; că, prin măreaţa recepţiune din Capitala Olteniei, recepţiune ce s'ar fi făcut de altfel ori cărui Ministru delegat al Domnitorului, Craiova, calomniată şi mitraliată sub Ministerul Epureanu-Costaforu şi, de atunci, părăsită şi mereu rău văzută, a ţinut să profite de prima ocaziune, spre a se disculpa de învinuirile aduse şi a-şi manifesta alipirea la noua ordine politică; că, în definitv, n'a avut alt rol decât acel al unui Ministru devotat şi interesat a câştiga simpatia populaţiei pentru Şeful Statului.

„Pretutindene — scrie el şi, aci, reproduc textual — am făcut elogiul Principelui, pretutindene am ridicat vaza sa,

1. V. M. Kogălniceanu, *Acte relative la 2 Mai 1864*, Bucureşti, 1894, pp. 6—7.

2. Idem, *ibidem*, pp. 81—83.

pretutindene i-am atribuit lui şi numai lui întreg meritul marilor acte îndeplinite. Nici un alt strigăt n'a fost rostit de cât acel de Alexandru Ioan I şi cel dintâiu care a scos acest strigăt am fost eu. Liber D-l Kretzulescu să spună contrariul. Liber să întrebuinţeze calomnia, spre a-mi lua locul, I-l cedez bucuros. Liebrecht, sub pretext că vizitează poştile, străbate acum judeţele pe care le-am vizitat. Il desfid să constate că în cea mai neînsemnată ocaziune, am lipsit de la datoriile mele de Ministru devotat şi credincios. Prin urmare sunt liniştit asupra cercetării sale şi asupra tuturor anchetelor din lume".

Ce priveşte chestiunea a doua, insinuaţiunea calomnioasă despre întrebuinţarea abusivă a fondului pentru incendiaţi, Kogălniceanu arată cum distribuirea acestui fond s'a făcut după cea mai bună rânduială administrativă şi gestionară, sub dare şi luare de chitanţe dela cei în drept, atât pentru ridicarea banilor dela Ministerul de Interne, cât şi pentru predarea lor Comisiunilor judeţene de asistenţă, prin care s'au distrubuit. „Unde este deci abuzul pe care l-am făcut? se întreba Primul Ministru. Cu ce am depăşit atribuţiunile mele? Prin ce am dat cuiva motiv de suspiciune a moralităţii mele? Când am spus şi dovedit toate acestea, D-l Kretzulescu s'a mulţumit cu scuza că n'a ştiut nimic de toate aceste formalităţi şi că nu i s'a spus nimic dela cancelaria mea...."

„Judecă deci, scria mai departe M. Kogălniceanu, dacă pot merge alături cu un coleg aşa de puţin delicat. Judecă mai ales, dacă de azi încă sunt uitate serviciile pe care le-am adus, ce va fi mâine şi la ce trebue să mă aştept pentru poimâne. La întoarcerea mea, am găsit Curtea şi oraşul plin de calomnii contra mea. Am crezut că trebuie să mă explic cu Măria Sa. Domnul a binevoit a mă linişti asupra tuturor svonurilor, mulţumindu-se a-mi spune că am mulţi duşmani. Dar a doua zi situaţiunea se schimbase. Eu eram cel vinovat. In plin Consiliu am fost apostrofat, cum un Ministru n'ar putea fi. Eram hotărît să demisionez imediat. Totuşi, amici sinceri m'au sfătuit să nu o fac încă. Aceasta în vederea frumoaselor legi pe care le-am făcut împreună şi care ar cădea în desuetudine ori ar fi chiar abolite a doua zi după formarea unui nou Mimisteriu.

„Iţi trimit totuşi, pentru lămurirea ta, epistola pe care ţi-am scris-o sub prima impresie. Ceteşte-o şi, după aceia,

du-te la Ruginoasa şi cercetează bine sentimentele ce stăpânesc acolo. La cea mai mică neîncredere, pe care vei observa-o cu privire la mine, pregăteşte terenul pentru retragerea mea. Mi-ai fost totdeuana amic deschis şi sincer. Sunt sigur dar că şi cu această ocaziune, vei lucra pentru mine nu numai cu inteligenţă, dar şi cu inimă... Te rog deci rezolvă chestiunea : sau să aibă încredere în mine şi să mă trateze ca Preşedinte de Consiliu sau să mă lase mai bine să plec liniştit. M'am convis că au început a se sătura de mine. Să mi se spună dar curat. Am fost bun actor. Piesa s'a sfârşit în aplauzele mulţimii. E timpul să mă duc acasă, să mă odihnesc pe laurii mei.

„In împrejurările de faţă — şi ele sunt mai critice de cât s'ar crede — Domnul are trebuinţă de un Ministru care să inspire şi să reclame încredere reciprocă. Această încredere nu socot să o mai posed, în ce mă priveşte. Contez pe tine să mă scoţi dintr'o falsă poziţiune şi să-mi pregăteşti o retragere onorabilă. Nu voiu avea alt regret decât acel de a vedea de pe acum că toate marile noastre acte şi toate lucrările noastre se vor duce naibii" — încheie M. Kogălniceanu scrisoarea trimisă prietenului său.

* * *

Deşi cunoşteam raportul pe care îl făcu lui Cuza-Vodă, la 10 Septemvrie, în aceiaşi chestiune, a disgraţierii sale [1], până ce mi-a ajuns la cunoştinţă şi textul scrisorii inedite, prin care fostul Domn răspundea, a doua zi, la 11 Septemvrie, Primului său Sfetnic, la acest raport, eram convins că reconcilierea dintre cei doi mari protagonişti ai Unirii s'a făcut pe urma intervenţiunii lui Nic. Rosetti-Bălănescu. Azi însă, graţie acestui din urmă document, văd că ceia ce a determinat pe Cuza-Vodă să reînoiască încrederea şi să acorde din nou sprijinul său Primului Ministru a fost memoriul de care vorbesc al acestuia, ceia ce nu exclude, fireşte, că la hotărîrea Domnului să fi contribuit şi mijlocirea, între timp, a lui Nic. Rosetti-Bălănescu. Confirmarea însă lipseşte.

E necesar deci să cercetăm mai întâiu şi mai de aproape acest interesant şi preţios memoriu, care desvăluie şi alte laturi

1. Publicat la A. D. Xenopol, *op. cit.*, v. II, pp. 354—63.

ale chestiunii, cu atât mai mult, cu cât, până acum, lucrul nu s'a făcut nici chiar de A. D. Xenopol, care l-a editat, fără să fi pus la contribuţiune conţinutul său în acele câteva pagine în care a expus împrejurările disgraţierii lui M. Kogălniceanu [1]. In adevăr, din memoriu se vede că, în afară de penibilul incident din Consiliul de Miniştri în legătură cu călătoria din Oltenia şi cu insinuarea calomnioasă a lui Nic. Kretzulescu, Domnul şi-a manifestat nemulţumirea faţă de Preşedintele său de Consiliu prin măsuri luate cu văditul scop de a-l pune în situaţiune de scădere, umilire chiar, faţă de colegii săi din Minister, sub al căror control şi supraveghere ajunsese prin aceste măsuri. Şi anume : *a*) interzicerea de a mai emite ordonanţe de plată din fondurile Ministerului de Interne, fără prealabila încuviinţare, aprobare, a Ministrului de Finanţe şi *b*) rezolvarea tuturor chestiunilor în legătură cu interpretarea şi aplicarea reformei rurale prin Consiliul de Miniştri.

Impotriva acestor măsuri, se ridică, în memoriul de care ne ocupăm, M. Kogălniceanu, cu toată deferenţa faţă de Domn, dar şi cu toată demnitatea faţă de sine, cu acea strânsă argumentare şi logică proprii spiritului său clar şi judicios. Ministerul de Interne, raporta el Domnului, are înscris în bugetul său lefuri şi cheltueli materiale. Cele dintâiu trebuesc neapărat plătite. Ministrul de Finanţe nu se poate opune. Ce priveşte cheltuelile de materiale, aceste privesc în genere lucrările publice, angajate prin contracte, care prevăd sancţiuni precise şi riguroase pentru partea ce nu le-ar respecta. A nu onora deci plăţile scadente, însemnează a expune Statul la procese ce se vor pierde şi deci la insemnate daune.

Pentru aceste lucrări, care, singure, spune M. Kogălniceanu, legitimează în ochii popoarelor loviturile de Stat, s'a destinat împrumutul de 48 milioane Lei. Nu e cu putinţă ca, în a noua lună a exerciţiului bugetar, Ministrul de Finanţe să oprească plăţile hotărite din acest fond. Respectez şi apreciez, scria el, spiritul de economie şi inteligenţa D-lui Ministru de Finanţe, dar nu împărtăşesc îngrijorarea sa. Dacă are trebuinţă de mijloace financiare, nu în împiedecarea Ministrului de la cheltueli obligatorii este remediul, ci în crearea de noui surse

1. Domnia lui Cuza-Vodă, II, *l. c.*

de venit. Ţara e bogată. Nu are cineva decât să bată cu piciorul, spre a eşi aur din pământ, Şi Primul Ministru arată, mai departe, cum şi de unde se pot procura asemenea resurse pe seama tezaurului public.

Ce priveşte ordinul ca toate chestiunile privitoare la interpretarea şi aplicarea reformei rurale să fie examinate şi rezolvate de Consiliul de Miniştri, M. Kogălniceanu spune că nu va vorbi nimic despre sine, despre Ministrul căruia i se ridică toate atribuţiunile, ci numai dacă această măsură va face să progreseze lucrul (adecă aplicarea legii) şi să îndestuleze interesele proprietarilor şi ale clăcaşilor sau dacă, dimpotrivă, ea-l va întârzia, jignind mai mult interesele lor.

„Guvernare, Prea Inălţate Doamne, se poate face de mulţi, administrare numai de unul. Consiliul de Miniştri a discutat legea rurală şi Inălţimea Voastră aţi sancţionat-o. Acum e dreptul şi datoria Ministrului de Interne să o aplice. Inălţimea Voastră mi-aţi ordonat să însărcinez pe Dimitrie Miclescu să meargă în propagandă, să explice ţăranilor legea rurală. Apoi dacă el are dreptul să facă aceasta, cum se poate ca Ministrul, care a proectat legea, care îi cunoaşte şi spiritul şi textul, să fie oprit de la asemenea explicări, altfel de cât cu încuviinţarea Consiliului de Miniştri?

„Dar, în vederea marilor interese ce sunt în joc, primesc şi aceasta : ca Ministrul să fie împiedecat a da explicări ce-ar putea favoriza interesele unei părţi cu jignirea intereselor celeilalte părţi... Permiteţi-mi însă să vă spun că aceasta ar face mai mult rău decât bine... Consiliul de Miniştri nu se poate întruni în toate zilele. Eu însă în toată ora de zi şi chiar de noapte sunt chemate să dau lămuriri, instrucţiuni şi întregiri. Legea rurală este o lege mare, o lege mumă. O unitate de idei, o energie şi o activitate neadormită este neapărată. Suntem la porţile iernei, în timpul semănatului de toamnă. Proprietarii şi ţăranii reclamă un singur lucru : să nu fie întârziaţi. Ei bine, Prea înălţate Doamne, întârzierea va deveni normală, dacă aplicarea legii se va face prin Consiliul de Miniştri.

„Nu zic — urmează el — ca Ministrul de Interne să fie îmbrăcat cu putere discreţionară. Din contra, el trebue să treacă prin Consiliul de Miniştri tot ce legea nu prevede, tot ce e de reglementat. Aceasta am făcut-o şi până acum. A impune însă Consiliului toate ordinele, toate circulările,

toate deslegările curente, ce cu sutele este chemat a da pe toată ziua Prefecților, este a paraliza toată administrațiunea, a paraliza și lovi toate interesele, pe care Guvernul Inălțimei Voastre este chemat a le apăra. Mai bine decât a statornici un asemenea principu, mai bine este a schimba Ministrul, carele a ajuns a fi atât de nenorocit, încât să nu mai aibă voie a-și îndeplini cel dintâiu atribut al său, adecă a aplica legile ce sunt de competența sa, într'alte cuvinte de a administra... Inălțimea Voastră, în adânca sa înțelepciune, va prețui, sunt sigur, după cerințe, toate aceste respectuoase observațiuni și va da o hotărîre conformă cu interesul general, cu regulele unei bune administrațiuni și cu demnitatea aceluia ce are onoare de a vă fi Ministru de Interne.''

După aceste sincere și judicioase observațiuni, M. Kogălniceanu vine la chestiunea situațiunii ce i s'a creat, ca Președinte de Consiliu, prin intrigile și calomniile unora și altora, după călătoria sa de inspecțiune în Oltenia. Reproduc, aci, iarăși, cuvintele sale textual : ,,După întoarcerea mea din nenorocita călătorie ce am făcut la Craiova, am găsit situațiunea cu totul schimbată, cel puțin în ce mă privește. Asprele imputări ce în fața Consiliului de Miniștri mi-ați adresat, mi-au dat dovada că eu nu mai eram Președinte de Consiliu decât cu numele și că abia mai eram Ministru. Mai multe depeșe ce am primit dela Inălțimea Voastră, toate scrise într'un ton de vederată neîncredere, mă pun în tot dreptul de a crede că nu mai pot conta pe bunăvoința Inălțimii Voastre.

,,Ei bine, Prea Inălțate Doamne, dați-mi voie a vă zice, respectos dar franc, că nici odată mai mult ca acum Domnul și țara n'au avut trebuință de un Minister mai compact, mai legat între sine și neavând de cât o singură ideie : consolidarea actelor săvârșite la 2 Mai. Acest Minister însă nu-l puteți avea de cât cu singura condițiune ca Inălțimea Voastră să-i acordați toată încrederea și ca el să Vă insufle asemenea toată încrederea. Indată ce una sau alta din aceste condițiuni ar lipsi, lucrul public ar suferi.''

Și după ce arată necesitatea prezenței Domnitorului în Capitală, stăruind pentru o cât mai grabnică întoarcere a lui la București, în vederea numeroaselor și complicatelor lucrări ce trebuesc făcute pentru constituirea noului Parlament al

Statutului desvoltător, — Preşedintele de Consiliu, faţă de credinţa ce s'a făcut în ţară că nu există unitate de vedere în Guvern şi că unii Miniştri se clatină, scrie Domnului: „Ei bine, Prea Inălţate Doamne, permiteţi-mi a vă vorbi adevărul, cum în timpurile critice mi l-aţi permis. Permiteţi-mi a vă declara, respectos dar franc, că mai bine este astăzi o schimbare de Miniştri, de cât numai a se vorbi de clătinare, de cât numai a se paraliza pe un Ministru în acţiunea sa legiuită, de cât a se ţine Miniştri, care, în loc să concure împreună la consolidarea Guvernului Inălţimii Voastre, nu fac decât a se intriga şi a se pârî unul pe altul.

„Iau martor pe Inălţimea Voastră, dacă eu pârăsc pe cineva, dacă mă amestec în treburile altora. Văd că se fac multe ce n'ar trebui să se facă. Unele acte privesc chiar politica generală a Guvernului. Numai spre a nu aduce discordie, prefer a tăcea. Nu fac asemenea şi unii din colegii mei. De la plecarea Inălţimii Voastre din Bucureşti, casa D-lui Kretzulescu a devenit un centru pentru tânguirile proprietarilor, pe care-i primeşte şi încurajează, făgăduindu-le îndreptare, pentru ca, fără a vorbi cu mine, fără a-mi cere vreo lămurire, să mă pârască către Inălţimea Voastră, care veţi căuta negreşit a împăca lucrurile.

„Dar eu am pozitivă ştiinţă că prin pârile ce se fac în contra mea — mai toţi prefecţii îmi raportează — autoritatea ce cu multă strădanie am izbutit a crea şi a consolida în 11 luni, începe a se clătina. Cu orice preţ, o asemenea stare de lucruri, trebue să contenească. Eu sunt cel dintâiu a mă face jertfă, numai ordinea de lucruri ce s'a fondat la 2 Mai să nu se pericliteze. Şi se va periclita, Prea Inălţate Doamne, dacă în ajunul alegerilor, veţi avea un Minister sfâşiat prin intrigi, prin pâri şi prin acţiuni meschine. Poate pentru cea din urmă dată voiu avea onoarea a Vă scrie ca Preşedinte de Consiliu, însă, cât voiu fi, sunt dator să vă expun adevărul şi a vă declara că mai'nainte de toate şi ţara şi Inălţimea Voastră aveţi trebuinţă de un Minister compact, devotat, energic unit în idei şi acţiune. Numai cu un asemenea Minister veţi putea face, în alegeri, faţă partidelor duşmane, care au început a ridica din nou capul."

* * *

Memoriul îşi avu efect prompt. Căci, scris la 10 Septemvrie, el primi răspuns a doua zi chiar, la 11 Septemvrie,

prin scrisoarea pe care Cuza-Vodă personal o adresa, în această zi, Preşedintelui său de Consiliu, scrisoare rămasă până azi inedită [1]. E, cum se va vedea, un răspuns, punct de punct, la memoriul mai sus analizat şi, în acelaş timp, unul din cele mai frumoase acte eşite din Cancelaria domnească a lui Alexandru Ioan I.

Se cunoaşte numai de cât condeiul maestru a lui Bal got de Beyne, prea talentatul şi devotatul secretar politic al Domnitorului Unirii. E un apel, mai redus ca întindere, dar tot aşa de cald şi de insinuant, ca şi acel pe care, acelaş Baligot, îl va adresa, câteva luni mai târziu, în numele lui Cuza-Vodă, lui Costache Negri, la Constantinopole, să primească Preşedinţia nouii Adunării legislative a Parlamentului constituit după lovitura de Stat déla 2 Mai 1864 [2]. După cele mai îna nte arătate, scrisoarea nu are trebuinţă de nici un comentar, spre a se înţelege toată însemnătatea ei politică şi mo ală. Să lăsăm deci să vorbească textul însuşi.

Roujinossa, ci 11/23 S-bre 1864.

Mon cher Kogalniceano,

J'approuve le modèle des décorations que vous m'avez envoyé. Je compte sur vous pour avoir un moment plutôt un nombre suffisant de décorations, afin de pouvoir récompenser les ayant droit et il me tarde de prouver à tout le monde que je n'oublie personne.

Je ne sais m'expliquer votre abattement et vous donnez de l'importance à ce qui ne mérite pas. Méprisez donc les caquets, les calomnies s'il y en avait et dites vous bien que la vérité seule

1. In Arhiva Fundaţiei Culturale M. Kogălniceanu, unde Direcţiunea a adunat şi adună mereu, cu scumpătate şi pietate şi, de sigur, cu însemnate sacrificii materiale, mărturiile şi documentele privitoare la viaţa, opera şi activitatea marelui om de Stat şi contemporanilor săi, — mărturii şi documente azi răspândite printr'atâtea mâni şi locuri.— Răspunsul aşa de grabnic (în decurs de 24 ore) pe care-l conţine această scrisoare nu poate fi altfel explicat, decât că memoriul lui Kogălniceanu adresat Domnului a fost scris la Iaşi, (unde se va fi aflat Primul Ministru) şi trimis prin curier special la Ruginoasa, unde se găsea Cuza-Vodă. Căci numai aşa acesta a putut avea posibilitatea să răspună a doua zi chiar.

2. Alex. Lapedatu, *Intre Cuza-Vodă şi Costache Negri*, Bucureşti 1941 (extras din volumul omagial închinat Profesorului Ioan Lupaş), pp. 7—10.

et rien que la vérité reste. Nous avons fait de grands actes ensemble, nous avons résolu des questions vitales, ne faiblissons pas et ne nous laissons point distraire au moment de les traduire en faits. Fiez-vous à moi, comme je compte sur vous et nous arriverons au bout de nos peines à la satisfaction du pays, j'en suis sûr.

Debout donc, Monsieur le Président, soyez toujours ce Kogalniceano, ce lutteur invincible de l'Etoile du Danube. Marchez droit votre chemin et ne vous préoccupez pas du reste. Appelez à votre aide la patience aussi, le sang froid, le tact et vous serez complet. Je m'en rapporte entièrement à vous pour que le Conseil des Ministres tienne ses séances régulièrement, pour que le Conseil d'Etat nous donne des lois, pour que l'administration applique la loi rurale sans passion, avec sagesse et modération, afin d'éviter des secousses et des complications à propos de l'application de cette loi. Mais je ne vous ai jamais contesté la compétence de l'application, je vous ai dit tout simplement que là où la loi ne serait pas claire et serait sujette à interprétation, soit par defaut de rédaction, soit par la faute du législateur, que la solution à donner passe par le Conseil. Où voyez-vous que je vous ai mis par là sous tutelle et que je vous ai levé l'application.

Allons, je vois ce que c'est. Vous êtes sous l'impression de notre petite querelle à propos des caquets auxquels vous donniez de l'importance, des mensonges que vous preniez pour des vérités. Vos collègues sont tous honnêtes, loyaux et sont vos amis. Ce n'est point parmi eux que vous devez chercher vos envieux et vos calomniateurs. Le Prince vous rend justice et vous appuie. Cousa est toujours pour vous l'ancien Cousa, c'est à dire votre ami. Debout donc et que j'entende que tout marche pour le mieux, que le Ministère entier est uni dans une seule et même pensée, dans un seul et même but, le bien de la patrie, la consolidation de la nationalité roumaine, par l'application sincère de la loi rurale qui émancipe la propriété et affranchit les paysans; que j'apprenne que l'harmonie règne parmi vous et que les ennemis ne s'avisent même pas de penser à profiter des divisions pour enrayer de nouveau l'organisation du pays et l'avenir de notre nationalité.

Pour ce qui vous regarde personnellement, vous n'avez rien à redouter et vous pouvez compter sur moi comme toujours, je vous le répète. Maintenant que le soleil a reparu parmi nous, pour éclairer aux yeux des méchants l'harmonie, la confiance, le zèle et le travail pour le bien du pays, je vous réitère à cette occasion aussi l'assurance de mon affection.

A. I. Cousa.

Iar în post-script :

J'attire votre attention sur les sous-perfets. Le personnel est bien mauvais.

Dans le rôle que je voulais donner à Miclesco, je n'avais jamais entendu en faire un commissaire extraordinaire, mais tout simplement un agent de plus, pour propager la loi rurale. Et cela parce que dans mon propre village, à mon arrivée, on n'avait pas même l'idée de la loi. Je me serai mal exprimé sans doute à ce sujet. Pour ce qui est de mon retour, je compte sur vous, pour que ma présence à Bukarest ne soit pas absolument indispensable. Il suffira pour cela que vousy soyez vous-même et que vous fassiez sentir à tout le monde que Prince et Gouvernement ainsi que les ministres entre eux ne font qu'un.

Scrisoarea e, se poate zice, o capitulare pe toată linia. Ea trece repede şi cu abilitate peste ceia ce făcea fondul jignirei lui M. Kogălniceanu, prezentând incidentul din Consiliul de Miniştri ca o „mică ceartă în legătură cu bârfelile cărora el le dădea importanţă şi cu minciunile pe care le lua drept adevăruri". Căutând apoi să atenueze înţelesul controlului Consiliului de Miniştri asupra actelor sale administrative, ca Ministru de Interne, şi să-l încredinţeze că nu printre colegii de Minister, cu toţii „oneşti, loiali şi amici ai lui", trebuie să caute pe calomniatorii săi, — Domnul face apel la Primul său Sfetnic să-şi reia rolul ce i se cuvine în calitatea sa de Preşedinte al Consiliului, având pentru aceasta toată încrederea şi tot sprijinul lui Cuza-Vodă, care este pentru dânsul „tot vechiul Cuza, adecă amicul său". Cuvintele prin care se face acest apel sunt într'adevăr frumoase şi mişcătoare. Intrebarea este însă, dacă erau sincere şi dacă exprimau adevăratele sentimente şi intenţii ale Domnului şi ale celui ce-i redactase scrisoarea?

N'avem cuvânt să ne îndoim în această privinţă. Ambi se găsiau doar la Ruginoasa, departe aşa dar de focarul intrigelor curtisanilor din Capitală, care influenţau actele şi hotărîrile lui Cuza-Vodă, când el se găsia în mijlocul lor. De aceia şi M. Kogălniceanu fu foarte mişcat, atât de graba cât şi de căldura cu care Domnul îl primia din nou în graţiile sale. Se vede din răspunsul său, în care-i mulţumea recunoscător şi-l asigura de toată credinţa şi devotamentul său :

Que Vostre Altesse Sérénissime, scrie el Domnului la 18 Septemvrie [1], me permette de lui exprimer ma plus vive

1. A. D. Xenopol, *op. cit.*, v. II, pp. 363—64.

reconnaissance, pour la lettre bienveillante et encourageante qu'Elle a bien voulu m'adresser. Cette lettre, Monseigneur, me rend de nouveau fort, car elle me prouve que Votre Altesse compte sur moi et qu'Elle m'honore encore de Sa confiance. Cette confiance m'était indispensable pour pouvoir servir le Prince avec succès. Un ministre qui un seul instant douterait de la confiance de Son Souverain, ne saurait gérer les affaires du pays. C'est pour cela, Monseigneur, que j'ai osé m'adresser directement à Votre Altesse pour savoir à quoi m'en tenir, en face de toutes les intrigues et les accusations dont je me voyais entouré.

Encore une fois, je remercie Vostre Altesse de la confiance qu'Elle veut bien me garder. Je ne l'emploierai que pour Son service, pour Son autorité et pour Sa gloire. Apoi, după ce lămureşte chestiunea subprefecţilor pe care Cuza-Vodă o ridică în post-scriptul scrisorii sale, încheie: Je prie Votre Altesse de vouloir, à cette occasion et toujours, compter sur la fidélité et sur le dévouement inaltérable de Votre très humble et très obéissant serviteur.

In adevăr, el s'a şi pus de îndată pe lucru. Şi deşi avu, în Guvern, aceleaşi greutăţi şi neplăceri din partea celora ce nu-şi schimbară atitudinea, pregăti şi conduse alegerile pentru Consiliile comunale şi judeţene şi pentru Adunarea legislativă, constituind şi Senatul (Corpul ponderator) şi redactând mesagiul domnesc, prin care, la începutul lui Decemvrie 1864,se deschise Parlamentul loviturii de Stat. Dar, două luni în urmă, el fu demis — de astă dată definitiv. Era izbânda deplină a curtisanilor, care-şi reluară odioasa acţiune împotriva celui mai capabil şi devotat colaborator al Domnului lor. Am arătat, în aceiaşi comunicare, la început citată, cum s'au petrecut lucrurile în această privinţă. Acolo îndreptez deci pe binevoitorul cetitor ce-ar dori să cunoască mai departe această ultimă fază a raporturilor dintre Cuza-Vodă şi M. Kogălniceanu.